

TÜRK BAHÇELERİNİN TASARIM ÖZELLİKLERİ

Candan KUŞ ŞAHİN^{1*} Ulvi Erhan EROL²

¹ SDÜ Eğirdir Meslek Yüksekokulu, Peyzaj Programı, 32500, ISPARTA

² SDÜ Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, 32260, ISPARTA

*ckus@sdu.edu.tr

ÖZET

Etrafı çevrilmiş alan olarak tanımlanan bahçe zamanla, belirli sınırları olan ve insanlar tarafından amaçlara göre planlanıp düzenlenmiş mekan olarak gelişmiş, insanların doğayla bütünleşmek, doğaya daha yakın olmak amacı ile oluşturdukları yaşam alanı haline gelmiştir. Bahçe sanatı ise, insanların yaşadıkları çevreyi düzenleme istekleriyle başlamış, tarih boyunca değişim içinde olmuş ve her topluma göre farklı özellikler göstermiştir. Türklerde bahçe anlayışı, göçebe hayatının özelliklerinden dolayı geç yerleşmiştir. İklim şartlarının zor olduğu, kuraklığın yaşandığı Orta Asya'da göç, Türkler için zorunlu bir yaşam biçimi olmuş ve bunun sonucunda toprağa bağlılık engellenmiştir. Yaylalar, kırlar onların doğayla olan bağlantıları olmuştur. Türklerin Anadolu'da yerleşik düzene geçmeleri sonucunda oluşan bahçelerin en önemli özelliği, sadece seyirlik değil, aynı zamanda her noktasında içinde yaşanılabilen mekanların yaratılmasıdır. Türk Bahçeleri üzerine araştırmaları içeren bu çalışmanın amacını, bahçe sanatı tarihinde önemli bir yeri olan Türk Bahçelerinin temel tasarım özelliklerinin ortaya konulması oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bahçe, Türk bahçesi, Tasarım

DESIGN CHARACTERISTICS OF TURKISH GARDENS

ABSTRACT

Garden described as a confined field has turned into a space with certain boundaries, planned and organized for specific aims by people and become a life area thanks to which people get closer to nature and integrate with it. Garden art started with the desire of people to arrange the environment where they live and varied according to the society. The gardens people created with the aim of integrating with nature getting out of buildings have always been in change during history. Garden concept in Turkish people took roots late due to their migratory life. Migration in Central Asia with harsh climatic conditions and drought became a necessary life style for Turkish people, thus dependence on land was prevented. The most important characteristics of garden concept is application of gardens not just for viewing but also for living at each point at the same time. The purpose of this paper covering studies on Turkish Gardens is to put basic design characteristics of Turkish Gardens looming large in history of garden art, and also make implication by samples.

Keywords: Garden, Turkish Garden, Design

1. GİRİŞ

Bahçe kelimesinin aslı Farsça olup “küçük bağ” anlamına gelmektedir. Genel olarak ise; çiçek, süs bitkileri, meyve, sebze ve şifalı otların yetiştirildiği, bunun yanı sıra doğanın güzelliğinin, yeşilliğinin, dinlendiriciliğinin insan eli ile denetim altına alındığı toprak parçası olarak da ifade edilmektedir (Demiröz, 2003).

Bahçe kavramı suyun değerli, verimli, toprağın kıt olduğu tüm kurak yöreler halkı gibi Türklerde de önemsenmiştir (Altunkasa, 1998). Türklerin bahçeye olan ilgileri göçebelik dönemlerine kadar uzanmakla birlikte, gerçek anlamda bahçeler üzerine olan eğilimleri ilerleyen zamanlarda, yerleşik düzene geçildikten sonra ortaya çıkmıştır. Anadolu'nun kendine özgü iklimi, coğrafi özellikleri, toprak verimliliği ve farklı birçok bitkinin yetişmesine olanak tanınması, Türk bahçesi stiline oluşumuna önemli katkılar sağlamıştır. Ancak zamanla tam oturmuş bir bahçe stili oluşmamasından dolayı, tasarlanan bahçeler tarih içinde sürekli değişime uğramış, batının etkisiyle zamanla Türk özelliklerini yansıtan bahçeler ortadan kalkmaya başlamıştır (Tarhan, 1998).

Eski Türk Bahçelerinden günümüz bahçelerine geçiş süreci değerlendirildiğinde, klasik Türk Bahçelerinde kullanılan bitki materyalleri, su öğeleri, bitki kompozisyonları ve kafesler dışında setlerin, oturma mekanlarının, merdiven ve basamakların, duvarların, parmaklık ve korkulukların, kapıların, aydınlatma elemanlarının, asmalıkların ve çardakların kullanım amaçlarının değişmediği görülmektedir. Bununla birlikte gelişen ve değişen teknik imkanlar sonucunda, bahçe tasarımında kullanılan tüm öğelerde, malzeme ve kullanım tekniği olarak büyük değişimlerin olduğu ve çeşitlerinin çoğaldığı gözlenebilmektedir. Bu değişim ve gelişimlerin dışında bitki kompozisyonundaki ithal bitkilerin ve yeni tasarım anlayışlarının girişi ile aynı zamanda su öğesinin yüzme amaçlı olarak kullanılmaya başlanması, bahçedeki fonksiyonel anlamda en belirgin değişimler olarak görülmektedir (Kayakent, 1999).

Bahçeler, dinamik bir yapıya sahip oldukları için özellikleri daima değişmektedir. Bu kapsamda Türk Bahçeleri de zamanla değişmiş, bazı öğelerin ortadan kaldırılması veya eklenmesiyle orijinal özelliklerini yitirmişlerdir.

Cumhuriyet Dönemi'nde bahçe kavramı yerini park kavramına bırakmış yabancı bahçıvanların park düzenlemelerinde görev almaları sonucunda Türk Bahçesi kavramından uzaklaşmıştır. Ancak bazı peyzaj mimarları, Türk Bahçesi üzerine inceleme yapmayı ve projeler hazırlamayı sürdürmüşlerdir. Bu çalışmalar ulusal ve uluslararası beğeni kazanmış ve çeşitli ödüllere layık görülmüştür. Bunlara örnekler aşağıda sunulmuştur (Tarhan, 1998):

1. Viyana Uluslararası Bahçe Sergisi – Türk Pavyonu (1956)
2. Dolmabahçe Sarayı Bahçesi Restorasyon Projesi (1978)
3. Münih Uluslararası Bahçe Sergisi – Türk Bahçesi (1983)
4. EXPO 90 – Osaka Uluslararası Bahçe Sergisi – Türk Bahçesi (1990)
5. Stuttgart Uluslararası Bahçe Sergisi – Türk Bahçesi (1993)

2. Türk Bahçesinin Tasarım Özellikleri

2.1. Türk Bahçesinin Genel Plan Özellikleri

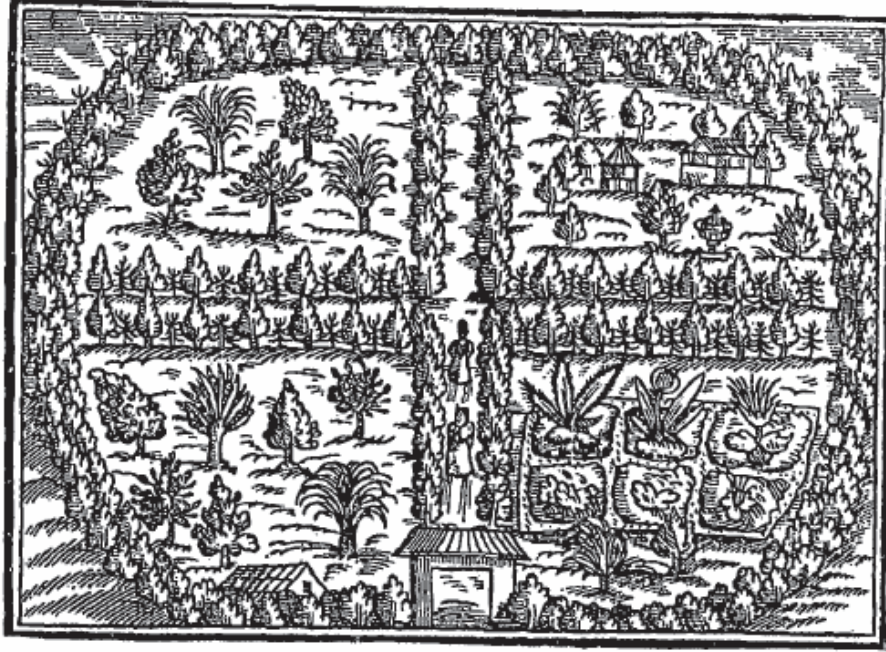
Türklerin Anadolu'ya göçebe olarak, doğal ve korumasız bir yaşamdan gelip yerleşmeleri, doğaya bir saygı oluşmasına neden olmuştur. Bu durum, Anadolu'daki yerleşik düzen yaşamlarındaki bahçe uygulamalarında belirgin şekilde gözlenmektedir. Türklerin İslam dinini kabul etmesiyle birlikte "Cennet Bahçesi" olgusu bir ideal olarak oluşmuştur (Eldem, 1976). Suyu, meyvesi, yeşilliği, serinliği ve huzur vericiliği ile karakterize edilen "Cennet Bahçesi" ideali, Türk Bahçesinin doğayla hem formal hem de informal ilişkilerinin biçimini saptamada önemli etkenlerden birisi olmuştur (Kayakent, 1999).

Ayvazoğlu (1995)'na göre Türk bahçeleri, estetik olarak Çin bahçeleriyle Müslüman bahçelerinin göçebe duyarlılığı ile şekillendirilmiş bir sentezidir. Türkler, Orta Asya'da Çinlilerden öğrendiklerinin üzerine, kendi güzellik anlayışlarını aşlamayı bilmişlerdir.

Türk Bahçesi, işlevsellik, yaşama mekanı olması ve düzende yalınlığı ile karakterize edilmektedir (Avcı, 2005). Tarhan (1998)'e göre ise Türk Bahçesinin en önemli özelliği doğal olmasıdır. Bahçenin tümünde kesin bir aks yoktur. Aksa dayalı plan özelliğine genelde küçük ölçekli bahçelerde rastlanır ve çoğunlukla havuz çevresi ya da yapı çevresinde görülür. Bu formal yapı, bahçenin diğer kısımlarında tamamen yumuşayarak informal bir hale dönüşebilir. Formal kısımda genel olarak temel teşkil eden iki ana aks bulunur. Topografyanın düz ve manzaranın olmadığı iç bahçelerde genellikle birbirine dik iki aks ve aksların kesiştiği noktada havuzlar inşa edilmiştir. Bu bir köşk veya çevresi havuzla çevrilmiş bir kamariye olabilir. Bu değişik plan tipi, Şekil 1 de görüldüğü üzere İslam etkisi ile ortaya çıkmış ve "Cihanbağ" olarak isimlendirilmiştir (Tarhan, 1998).

Türkler, yaşanabilirlik için gerekli olan yeme, içme, eğlenme, dinlenme, dolaşma, uyuma gibi ihtiyaçlarının hemen hemen tümünü bahçede gerçekleştirmektedirler. Dış mekanda oturma ve yemek yeme alanları ile küçük yapılar, ana yapı ile bütünlüğü sağlamaktadır. Eğimli alanlarda teras bahçeleri oluşturulmakta, teraslardan her biri farklı işlevlerle değerlendirilmektedir. Bu yönüyle Türk bahçelerinin en önemli karakteristiği, bahçede yer alan plan elemanlarının simetriye dayalı bir tasarım ortaya koymamasıdır. Bu durum, bahçenin sadece seyredilecek bir mekan değil aynı zamanda yaşanacak mekanlar olarak yaratılmasına neden olmaktadır. Doğaya olan saygı, doğal form ve düzenden hoşlanma duygusu, bahçe tasarımında izlenmektedir (Öztan, 2004, Merdoğlu Bilaloğlu, 2004).

Aslanoğlu Evyapan (1974) Türk Bahçelerini yalın, ama kavramca zengin bir bahçe olarak tanımlamıştır. Bahçelerin bazen bağ, av sahası veya korulukla bitişik, büyük olabildiği gibi bazen de küçük ölçülerde daima loş, gölgeli ve yazın kavuruculuğundan korunmuş, bir dinlenme yeri şeklinde olabildiği belirtilmektedir.

Şekil 1. Cihanbağ bahçe sistemine bir örnek (Tarhan, 1998)

Genel olarak bahçeler, imkanlar ölçüsünde güzel manzara, temiz hava, şifalı su, av olanakları vb. doğal potansiyel dikkate alınarak planlanmaktadır. Gelişmiş ülkelerde önce bahçenin daha sonra ise yapının inşası şeklinde olmakla birlikte ülkemizde çoğunlukla önce yapı mekanı daha sonra boş bırakılan alanda bahçe düzenlemesi yapılmaktadır. Zira ülkemizde bahçeler çoğunlukla kağıt üzerindeki tasarımlardan çok arazide verilen kararlarla oluştuğundan, kullanılabilirliğin ön planda tutulduğu, katı olmayan formal bir yapıda ve doğa ile uyumlu olacak şekilde tesis edildikleri görülmektedir (Aydın, 1993).

Teknolojideki gelişmeler neticesinde bahçelerdeki aydınlatma elemanları, sulama sistemleri ve bahçe mobilyaları açısından değişiklikler ortaya çıkmaktadır. Bahçe düzenlemelerinde ve bitkisel materyalin kullanımında da farklılıklar söz konusu olmakta, özellikle ithal bitkilerin düzenlemelerde kullanılması, bahçelerde değişimler yaşatmaktadır.

2.2. Türk Bahçesi'nde Kullanılan Yapısal Materyaller

Bahçelerde kullanılan yapısal elemanlar, ekolojik şartlara ve bölgenin geleneksel özelliklerine ve bahçe sahibinin sosyo-ekonomik durumuna bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Fakat genel olarak Türk bahçelerinde bulunan yapısal bahçe elemanları; oturma birimleri, bahçe duvarları, su elemanları, kapılar, merdivenler, taşlık vb. şeklinde özetlenebilir.

Türk Bahçesinin köşelerinde, zengin bakış açılarının yer aldığı, farklı etkinlikler yaratılmıştır. Türk Bahçelerinin en önemli özelliği olan bu uygulama, bahçelerin gezintiden çok oturma amaçlı kullanımından kaynaklanmaktadır (Çaçur, 1999). Bu nedenle, bahçenin çekici veya uygun yerlerine oturma, dinlenme yerleri yapılmıştır. Oturma yerleri sade bir taş sofadan başlamak üzere kameriye, taht ve hatta göz alıcı bir köşk şeklinde de olabilmektedir (Avcı, 2005).

Türk Bahçelerinde yollar, genelde yeşil alanlardan biraz yüksekte ve bordürle ayrılmış şekildedir. Döşeme tür olarak büyük doğal taş döşeme, çakıl, Arnavut kaldırımı, beton veya sıkıştırılmış topraktır (Merdoğlu Bilaloğlu, 2004). Genişlikleri az ve 1,5-2 m'den fazla değildir. Çoğunlukla, birbirine dik yönde düz hatlar oluşturacak şekilde duvar kenarlarında ve parterlerin çevresinde çeşitli eksenler üzerinde yer alırlar (Kayakent, 1999).

Bahçede kot farkı olan yerlerde çoğunlukla merdiven ve basamaklardan yararlanılmıştır. Genellikle taştan olan merdivenler geniş değildir. Yolların, havuzların, setlerin kenarları çoğu zaman demir, taş veya mermerden yapılmış korkuluk ve parmaklıklarla çevrilidir (Avcı, 2005).

Yol kenarlarında çoğunlukla yağmur suları için bir su kanalı bulunur, bazen döşeme, havuz çevresinde genişleyerek teras şeklini alır (Merdoğlu Bilaloğlu, 2004).

Oturma mekanı olan üstü kapalı, yanları açık, çoğunlukla tek odalı olarak oluşturulan köşkler, genellikle bahçenin hava sirkülasyonunun en hızlı olduğu yerde bulunur. Dış etkilerden korumak için ise kafesler ya da perdeler kullanılır. Havuzların veya denizin üzerine çıkma yapan köşklere de rastlamak mümkündür. Bunlar ahşap ayaklar üzerine otururlar. Bazı köşkler ise tam suyun ortasına inşa edilir (Tarhan, 1998).

Köşkerin biçim ve büyüklükleri birbirinden farklıdır. En küçük ve en basit köşkler daire veya dörtgen şeklindedir. Ayrıca altı veya sekiz köşeli olanlara da rastlanır. Köşkler büyüdükçe, çıkmalar ilave edilir, planı zenginleşir ve içindeki su oyunları da artar (Tarhan, 1998).

Havuzlu bahçelerde, havuz kenarlarına değişik sayıda yerleştirilen kameriyeler, genellikle ahşap veya demir ayaklar üzerine oturmuş bir çatıdan ve çatı altında yer alan minder ya da taht şeklinde oturulacak bir yerden ibarettir. Bazı durumlarda havuza çıkma yapacak şekilde ya da havuzun ortasına da yerleştirilebilirler. Bu yapılar hafif olduklarından, günümüze kadar ulaşan fazla örnek bulunmamaktadır (Tarhan, 1998).

Su olgusu, Osmanlıların sahip oldukları düşünce ve inançlar içinde, kutsal bir kavram niteliği kazanmıştır. Bahçeler, su kompozisyonları ile biçimlendirilmiş, değişik şekillerde havuzlar yapılmıştır (Merdoğlu Bilaloğlu, 2004).

Türk İslam Bahçelerinde suyun kullanımı, özellikle şadırvan ve altıgen havuzlarda olmuştur. Öyle ki Türk evlerinde çoğunlukla iç avluda (eyvanda) bu havuzların dikdörtgen, kare ve altıgen formlu örneklerine rastlanılmıştır (Gültekin, 1991). (Şekil 2)

TÜRK BAHÇELERİNİN TASARIM ÖZELLİKLERİ

Bahçelerde yer alan bir başka su elemanı da selsebillerdir. Bahçe duvarlarında, köşklere, divanhanelerde yer alan bu yapılar, genellikle havuza ince bir kanalla bağlıdır ve su bu kanaldan havuza akar. Selsebiller de kanallar da mermerden yapılmıştır. Selsebillerin çeşmelerden farkı, hem gözü hem kulağı zevklendirmesidir (Tarhan, 1998). Şekil 2’de bahçelerde yer alan su ögesine örnek (havuz) görülmektedir.

Şekil 2. Türk Bahçelerinde suyun kullanımı (Anonim)

Türklerin hayvan sevgisi de bahçelerde hissedilmektedir. Bu amaçla bahçelerde hayvanların barındığı çeşitli koranak ve mekanlar oluşturulmuştur. Bu göçebelikten gelme bir alışkanlık olup, hayvanlar yaşama mekanının bir kısmında barındırılmaktadır (Merdoğlu Bilaloğlu, 2004).

Günümüz bahçeleri değerlendirildiğinde; eski Türk Bahçelerindeki yüksek duvarların, fazla sayıda olmazsa da özellikle yalı ve villa bahçelerinde kullanılmakta olduğu görülmektedir. Yollar incelendiğinde ise, serbest biçimli ve değişik malzemelerden üretilmiş örneklerle rastlanmaktadır. Malzeme seçiminde ise genellikle prefabrik malzemeler tercih edilmekte, oturma mekanlarında da portatif veya farklı malzemelerden üretilen pergolalar yer almaktadır.

Ayrıca günümüz bahçelerinde spor alanlarına ve çocuk oyun alanlarına yer verilmekte, malzeme seçiminde farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Eski Türk Bahçelerinde yer alan meyve ve sebze bahçeleri, günümüzde de hobi bahçeleri olarak karşımıza çıkmakta, ancak göze batmayacak yerlerde konumlandırılmaktadır.

Yine eski Türk Bahçelerinde bulunan havuzlar günümüzde de bahçelerde yer almakta, su oyunları, ışık gösterileri ile farklı biçimde tasarlanmış örneklerine özellikle villa bahçelerinde rastlanmaktadır.

2.3. Türk Bahçesi'nde Kullanılan Bitkisel Materyaller

Yeşil (2003), eski Türk mahallesinde genellikle kentin ortak ağaçlandırma alanının bulunmadığını, fakat ev bahçelerinin, yaşantının kapalı bir ortamda sürdürülmesi ve doğanın evin içinde yaratılmasından dolayı, değişik ağaç ve çiçeklerle dolu olduğunu belirtmektedir. Şehirlerin çoğunlukla kenar kesimlerinde rastgele ağaç topluluklarının oluşturduğu koruluklar, mesire için önem verilen yeşil alanlardandır. Koruluklar, aynı zamanda halka açık parklar şeklinde görev yapmıştır.

Türk Bahçelerinde bitkisel materyallerin kullanımları incelendiğinde, bitkilerin türü ne olursa olsun soliter olarak kullanımının yaygın olduğu, bitkilerin birbirlerine çok bitişik dikilmedikleri görülmektedir (Wallace, 2007). Göçebelikten kalma bir alışkanlıkla, bitkilerin gökyüzünü kapatacak şekilde sık dikilmediği, güneş ışıklarının bahçeye tam ulaşması için gölge vermeyen ağaçları tercih ettikleri belirtilmektedir (Ayvazoğlu, 1995).

Bahçede meyve, sebze ve süs bitkileri bahçenin yeşil dokusunda bir araya getirilmiştir. Bitki kullanımı, günlük gereksinimleri karşılayacak şekildedir. Meyve ağaçlarının işlevi ekonomik yönden görünse de, asıl amaç gölge ve gizlilik yaratmaktır. Bu durum, Türk Bahçesinde estetik ve işlevselliğin ortak çözümünü örneklemektedir (Öztan, 2004).

Bahçelerde, özellikle konut bahçelerinde çalı kullanımı yaygın değildir. Bitkilerin bireysel kullanımına bağlı olarak, çoklu öğeler kullanılarak oluşturulmuş kompozisyonlardan kaçınılmış olması bunun nedenleri arasında sayılabilir. Bu nedenle ağaç ve çalının birlikte kullanılmasıyla ortaya çıkan tasarımlara pek rastlanılmamaktadır. Ayrıca çalıların bahçeye görsel bir güzellik dışında başka bir şey katmaması da çalılarının fazla kullanılmamasının nedenlerinden birisidir. Çalılar yere yakın olduklarından, bahçede belli bir alan kaplarlar ve belirgin bir meyve üretimleri de yoktur (Wallace, 2007).

Ayrıca bahçelerde dağınık bir bitkisel tasarım uygulanmış, bahçe etrafı genellikle kaidelerle çevrilerek, aynı bitkilerden oluşan yeşil çit sıraları oluşturulmuştur. Türk Bahçesi bitkisel düzenlemesinde, su kanalı boyunca sıra ağaç kullanımı ile havuzlar etrafında aynı tip bitkinin sıralanması, sık görülen bir özellik olmuştur (Merdoğlu Bilaloğlu, 2004).

Türkler, eskiden beri iri yapılı ağaçlara önem vermiştir. Meşe, çınar, çitlenbik ve karaağaç gibi yapraklı ağaçlar çoğunlukla tercih sebebi olmuştur. Bahçelerde genellikle iri yapılı ağaçların informal bir koruluk halinde bulunmasını istemişlerdir. Türklerde servi de yaygın olarak kullanılmaktadır. Özellikle Bursa ve İstanbul çevresinde mezarlıkların uhrevi havasının oluşumunda önemli bir peyzaj elemanı olarak dikilmişlerdir. Gültekin (1991)'e göre, bahçelerde kullanılan çınar güçlülüğü, servi göğe yücelişi, gül sevgi ve aşkı sembolize etmektedir.

Eski Türk Bahçelerinde çınar kullanımı, Orta Asya Türk Bahçelerinden gelen bir gelenektir. Çınarlar bahçelerde informal olarak dikilirler ve sessizlik ve gölgesi

TÜRK BAHÇELERİNİN TASARIM ÖZELLİKLERİ

için yetiştirilmiştir. Servinin eski Osmanlı bahçelerinde çınar ağacı kadar önemli olduğu söylenebilir (Ekmekçibaş, 1996).

Camilerin ve kahvelerin önlerindeki muhteşem çınarlar, eski Türk şehrinin kendine has peyzajında vazgeçilmez bir yere sahipti. Ünlü şehirci ve mimar La Corbusier, bu tek ağaç uygulamasını çok beğenmiş ve modern şehircilikte de kullanılabileceğini belirtmiştir. Tek ağaçlar, dini mimaride önemli unsurlar olarak düşünülmüş, büyüdüklerinde alacakları muhtemel şekle ve görevlerine göre, en uygun yerlere dikilmişlerdir (Ayvazoğlu, 1995).

Osmanlılar çınar, çitlenbik, meşe, karaağaç, ıhlamur vb. iri yapraklı ağaçlara önem vermiş, bu ağaçları sadece budamışlar fakat şekil oluşturmamışlardır (Aran, 1977). Servi, sedir, defne, mersin, limon, portakal gibi ağaçlar ise en çok kullanılan türler olmuştur (Akdoğan, 1974).

Türk Bahçelerinde çiçekler, bir mozaik teşkil edecek şekilde karışık olarak ekilmezdi. Her yastıkta aynı cinsten ve aynı renkten küme küme çiçekler bulunurdu. Bu anlayışın, dağlardaki uçsuz bucaksız papatya ve gelincik tarlalarının hatırasını devam ettirdiği düşünülebilir (Ayvazoğlu, 1995). Bahçelerde çiçeklerin, havuz ve bina çevrelerinde tek tür ve tarhlar halinde kullanılmaları dikkat çeken bir özelliktir (Şekil 3). Bahçelerde gül, lale, nergis, karanfil, fulya, şebboy, şakayık ve sardunya gibi çiçekler yaygın olarak kullanılmıştır (Merdoğlu Bilaloğlu, 2004).

Şekil 3. Türk Bahçesine bitkisel materyaller (Anonim)

Yer örtücü bitkilere, özellikle çim yüzeylere bahçelerde fazla rastlanılmamaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden birisi, iklimsel zorluklardır. Bakım maliyeti yüksek olduğundan çim yüzey fazla tercih edilmemiştir. Ayrıca yer örtücülerin bulunduğu bahçe kısımları, fiziksel baskıya fazla dayanıklı olmadıkları için, bu alanlar kullanım dışı olarak görülmekte ve mekan kaybına sebep oldukları düşünülmektedir.

Lale ve gülün Türk tarih ve bahçe sanatında özel bir yeri vardır. Lale o denli sevilmiştir ki, Türk tarihçileri bu zevk ve eğlence devrine “Lale Devri” adını vermişlerdir. Laleler ilkbahardaki cazip görünüşleriyle bahçelerdeki su kenarları ve çiçek tarhlarına büyük gruplar oluşturacak şekilde dikilmiştir. Lalelerin toplu halde yetiştirildiği bahçelere “Lalezar” adı verilmiştir. Çok sayıda ve çeşitli gülün bir arada yetiştirildiği yerlere ise “Gülizar” ya da “Gülistan” denilmiştir (Gültekin, 1991).

Özellikle salkım söğütün bazı yalı ve konaklardaki havuz kenarlarında sık sık kullanıldığı görülmektedir. Yol kenarlarında çınar, ıhlamur ve servi gibi ağaçlarla sıra ağaç uygulamalarına özellikle İstanbul’da rastlanılmaktadır. İslamiyet’in etkisiyle mahremiyet kavramının fazla önem kazanmasının sonucu olarak bahçeler yüksek duvarlarla çevrilmiş, bazen mahremiyeti sağlamak için bahçe duvarı boyunca yüksek boylu ağaçlar dikilmiştir (Bornovalı, 1999).

Dut, hem gölge yapma özelliği hem de güneş ışığına izin vermesi, aynı zamanda ürettiği meyveleri, yapraklarının ipek böceği yetiştiriciliğinde kullanılması nedeniyle sık tercih edilmiştir. Aynı şekilde erik, badem, kayısı, seftali, kiraz, nar ve yeni dünya hem çiçeklerinin güzellikleri hem de meyveleri için sıkça kullanılmışlardır (Wallace, 2007).

Günümüzde de yoğun olarak kullanılan üzüm, hanımeli, yasemin, mor salkım ve sarmaşık gül gibi sarılıcı bitkiler gölge sağlamak amacıyla sıklıkla kullanılmıştır (Tarhan, 1998). Türk Bahçelerinde tercih edilen önemli bitki türleri sınıflandırılmış olarak Çizelge 1 ve 2 de belirtilmiştir (Wallace, 2007).

Çizelge 1. Türk Bahçelerinde kullanılmış olan ağaç, ağaççık, sarılıcı bitkiler ve çalılar

Türk Bahçelerinde kullanılmış olan ağaç ve ağaççıklar			
Latince Adı	Türkçe Adı	Latince Adı	Türkçe Adı
<i>Hibiscus syriacus</i>	Ağaç hatmi	<i>Morus alba/ Morus nigra</i>	Dut
<i>Juniperus sp.</i>	Ardıç	<i>Cercis siliquastrum</i>	Erguvan
<i>Aesculus hippocastanum</i>	At kestanesi	<i>Prunus domestica</i>	Erik
<i>Magnolia grandiflora</i>	Büyük çiçekli manolya	<i>Albizzia julibrissin</i>	Gülibrişim
<i>Juglans nigra</i>	Ceviz	<i>Tilia sp.</i>	Ihlamur
<i>Pinus sp.</i>	Çam	<i>Ficus carica</i>	İncir
<i>Platanus sp.</i>	Çınar	<i>Diospyros kaki</i>	Japon elması/ Trabzon hurması
<i>Celtis sp.</i>	Çitlenbik	<i>Populus sp.</i>	Kavak
<i>Laurus nobilis</i>	Defne	<i>Prunus armeniaca</i>	Kayısı
<i>Castanea sativa</i>	Kestane	<i>Salix babylonica</i>	Salkım söğüt
<i>Prunus avium</i>	Kiraz	<i>Cedrus sp.</i>	Sedir

TÜRK BAHÇELERİNİN TASARIM ÖZELLİKLERİ

<i>Syringa vulgaris</i>	Leylak		<i>Cupressus sempervirens</i>	Servi
<i>Quercus sp.</i>	Meşe		<i>Prunus persica</i>	Şeftali
<i>Punica granatum</i>	Nar		<i>Eriobotrya japonica</i>	Yeni dünya
<i>Washingtonia sp.</i>	Palmiye		<i>Olea europaea</i>	Zeytin
Türk Bahçelerinde kullanılmış olan sarılıcı ve tırmanıcılar				
<i>Vitis vinifera</i>	Asma		<i>Jasminum sp.</i>	Yasemin
<i>Physalis alkekengi</i>	Çin Feneri			
Türk Bahçelerinde kullanılmış olan çalılar				
<i>Rubus idaeus</i>	Ahududu		<i>Ligustrum sp.</i>	Kurtbağrı
<i>Philadelphus coronarius</i>	Filbahri		<i>Fuchsia sp.</i>	Küpe
<i>Rosa sp.</i>	Gül		<i>Rhododendron ponticum</i>	Ormangülü
<i>Pelargonium citrosum</i>	İtır		<i>Hydrangea macrophylla</i>	Ortanca
<i>Camellia sp.</i>	Kamelya		<i>Nerium oleander</i>	Zakkum

Çizelge 2. Türk Bahçelerinde kullanılmış olan mevsimlik bitkiler

Latince Adı	Türkçe Adı	Latince Adı	Türkçe Adı
<i>Colchicum sp.</i>	Acı çiğdem	<i>Viola sp.</i>	Menekşe
<i>Salvia forskahlei</i>	Adaçayı	<i>Verbena sp.</i>	Mine
<i>Ornithogalum sp.</i>	Akyıldız	<i>Lilium sp.</i>	Mis zambağı
<i>Anemone sp.</i>	Anemon	<i>Nigella sativa</i>	Mor susam
<i>Antirrhinum sp.</i>	Aslanağzı	<i>Mentha sp.</i>	Nane
<i>Alchemilla mollis</i>	Aslanpençesi	<i>Narcissus sp.</i>	Nergis
<i>Gypsophila sp.</i>	Bahar yıldızı	<i>Aubrieta deltoidea</i>	Obrizya
<i>Eryngium giganteum</i>	Boğa dikeni	<i>Crocus sp.</i>	Safran
<i>Lychnis floscuculi</i>	Çayır karanfili	<i>Cucumis sativus</i>	Salatalık
<i>Fragaria sp.</i>	Çilek	<i>Cyclamen sp.</i>	Sıklamen
<i>Nigella damascena</i>	Çörekotu	<i>Allium sp.</i>	Soğan
<i>Primula sp.</i>	Çuha	<i>Lagenaria vulgaris</i>	Su kabağı
<i>Ranunculus sp.</i>	Düğün çiçeği	<i>Hyacinthus sp.</i>	Sümbül
<i>Origanum rotundifolium</i>	Fesleğen	<i>Iris susiana</i>	Süsen
<i>Lotus sp.</i>	Gazalboynuzu	<i>Peonia sp.</i>	Şakayık
<i>Leucjum sp.</i>	Gölsoğanı	<i>Mathiola sp.</i>	Şebboy

<i>Tagetes sp.</i>	Kadife	<i>Lychnis coronaria/ Silene coronaria</i>	Taçlı çayır karanfili
<i>Chionodoxa sp.</i>	Kar yıldızı	<i>Scabiosa caucasica</i>	Uyuzotu
<i>Dianthus sp.</i>	Karanfil	<i>Dahlia sp.</i>	Yıldız
<i>Galanthus sp.</i>	Kardelen	<i>Lilium sp.</i>	Zambak
<i>Chrysanthemum sp.</i>	Kasımpatı	<i>Alyssum sp.</i>	Kuduzotu
<i>Cucumis melo</i>	Kavun	<i>Lychnis chalcedonica/ Silene halcedonica</i>	Kudüs haçı
<i>Eremurus sp.</i>	Kirişotu	<i>Tulipa sp.</i>	Lale
<i>Erythronium sp.</i>	Köpekdişi	<i>Fritillaria mperialis/ Fritillaria persica</i>	Kraltacı

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türklerde bahçe geç gelişmiş, ancak doğa ile uğraşı devamlı gündemde olmuştur. Bütün özellikleri ile bir Türk Bahçesinin günümüze aktarılamadığı bir gerçektir. Ancak çoğunda ortak olan bazı özellikler mevcuttur.

Geçmişte günlük yaşantımızda yeri olan bu bahçelerin bir kültür mirası olduğu unutulmamalı, özellikle Türk Bahçesinin özelliklerini taşıyan örneklerin korunması, gerekli durumlarda restorasyonu ve bakımı konusunda daha titiz davranılmalıdır. Çünkü bahçelerin canlı materyalleri de içermeleri nedeniyle, birçok mimari yapıya göre daha fazla ve hızlı şekilde tahribatları söz konusu olmaktadır. Bu nedenle sorumlulukların bilincinde olmak ve korumacı yaklaşımla bahçelerin sürekliliklerini sağlamak, birçok meslek disiplininin görevleri arasında yer almalıdır.

4. KAYNAKLAR

- Anonim. Peyzaj mimarları odası web sitesi; www.peyzajmimoda.org.tr
- Akdoğan, G., 1974. Bahçe ve Peyzaj Sanatı Tarihi, Ankara Üniversitesi Basımevi, 290s, Ankara.
- Altunkasa, M.F., 1998. Peyzaj Mimarlığı. Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yardımcı Ders Kitabı No: D-19, 60s, Adana.
- Aran, S., 1977. Peyzaj Mimarisi "Temel Prensipleri". Ankara Üniversitesi Basımevi, 386s, Ankara.
- Aslanoğlu Evyapan, G., 1974. Tarih İçinde Formel Bahçenin Gelişimi ve Türk Bahçesinde Etkileri. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü Yayın No: 21, 15-50, Ankara.

TÜRK BAHÇELERİNİN TASARIM ÖZELLİKLERİ

- Avcı, Ü., 2005. Antalya Kenti Geleneksel Türk Konutlarında Bahçe Mekanının Analizi. Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 124s, Antalya.
- Aydın, R.F., 1993. Tarihi Türk Bahçeleri İstanbul Örneği. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri, Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 148s, İstanbul.
- Ayvazoğlu, B., 1995. Nerde O Eski Bahçeler, O Eski İstanbul. Yapı Kredi Yayınları Ltd. Şti., Sanat Dünyamız, Üç Aylık Kültür Dergisi. Yıl:20, Kış 1995, Sayı:58, 85-101, İstanbul.
- Bornovalı, S., 1999. İslam Dünyasında Bahçe ve Evren Anlatımı. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Y. Lisans Tezi, 95s, İstanbul.
- Çaçur, I., 1999. İslam Sarayları ve Çevrelerinin Peyzaj Analizi Topkapı Sarayı Üzerine Bir İnceleme. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Y. Lisans Tezi, 125s, İstanbul.
- Demiröz, Z., 2003. Tarihsel Süreç İçinde İslam Bahçe Sanatı Hint-Moğol Bahçeleri Örneği ve İslam Bahçeleri'nin Türk Bahçe Sanatı'na Etkileri. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Y. Lisans Tezi, 129s, İstanbul.
- Ekmekçibaş, İ., 1996. XVI-XVIII. Yüzyıl Osmanlı Minyatürlerinde Bahçe Teması. İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 209s, İstanbul.
- Eldem, S.H., 1976. Türk Bahçeleri, Kültür Bakanlığı Türk Sanat Eserleri:1, İstanbul.
- Gültekin, E., 1991. Bahçe ve Sanat Tarihi. PM-101. Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ders Kitabı No:94, Ç.Ü. Ziraat Fakültesi Ofset ve Teksir Atölyesi, Adana.
- Kuş Şahin, C., 2008. Isparta Kent Merkezi Konut Bahçelerindeki Bitkisel Materyalin İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma, SDÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 272 s, Isparta.
- Kayakent, T., 1999. Tarih İçinde Bahçe Olgusu ve Eski Türk Bahçelerinin Günümüz Bahçelerine Dönüşüm Süreci. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 139s, İstanbul.
- Merdoğlu Bilaloğlu, G.A., 2004. Kahramanmaraş'taki Tarihi Konutlarda Türk Bahçe Kimliğinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 295s, Ankara.
- Öztaş, Y., 2004. Yaşadığımız Çevre ve Peyzaj Mimarlığı, Tisamat Basım Sanayi, 304s, Ankara.
- Tarhan, B., 1998. Dolmabahçe Sarayının ve Aynalıkavak Kasrı'nın Türk Bahçe Sanatındaki Önemi ve Yeri. A.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, s:54. Ankara.
- Wallace, M., 2007. Geçmişten Günümüze Türk Kültüründe "Ev Bahçesi" Anlayışı Üzerine Araştırmalar. Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 258s, İzmir.
- Yeşil, M., 2003. Erzurum Kentinde Konut Bahçelerinin Peyzaj Tasarım İlkelerine Göre İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma. Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 123s, Erzurum.